

פסיקה בדיני המקדש – העמדת הדברים על דיוקם

(תגובה לתגובותיהם של הרב אמוץ כהן והרב עזריה אריאל)

- א. ראב"ה, אור זרוע והגהות אשרי
- ב. יסוד הדין – הרא"ה קוק
- ג. כשנפסקה הלכה – אין מסתמכים על היחיד בשעת הדחק
- ד. פסיקה כיחיד בשעת הדחק – בש"ס הבבלי
- ה. שיטת הרמב"ם
- ו. הסמכות הנדרשת להסתמכות על היחיד
- ז. שיטת הראב"ד
- ח. שיטת הריב"ש
- ט. שב ואל תעשה עדיף ויחסו לסמיכה על יחיד בשעת הדחק
- י. אחרונים שסייגו את שיטת הר"ן וסיעתו
- יא. שיטות נוספות
- יב. דעת הרד"ך והעצי ברושים
- יג. חמשת הסברי דין הסמיכה על יחיד בשעת הדחק
- יד. דרבנן ודאורייתא – שתי רמות מוסכמות
- טו. סיכום

יירר כחם של הרב אמוץ כהן שליט"א והרב עזריה אריאל שליט"א שעיינו במאמרי. ניכר שהנושא נגע לליבם, והם 'חרשו' את מאמרי לכל אורכו והביעו את דעתם. בעקבות דבריהם התחדשו לי מספר מקורות חדשים בנושא, וקושיותיהם חייבו אותי להגדיר ביתר דיוק את הנראה לעניות דעתי. אשתדל להתייחס לעיקרי דבריהם.¹

בדברי שני הרבנים ישנן שאלות עקרונית, וישנו בירור מדויק של שיטות ראשונים ואחרונים. אפתח בהתייחסות לשיטות הראשונים, ובהמשך הדברים אעסוק בשאלות העקרוניות.

א. ראב"ה, אור זרוע והגהות אשרי

נפתח בדברי הראב"ה (ב, תרצז):

1. לא אוכל במסגרת זו לעמוד על כל דבריהם משום שרבים הם, ומשום שקיבלתי את תגובותיהם רק לאחרונה, תוך בקשה להגיב בהקדם עקב סגירת הגיליון.

והיכא דאיכא שעת הדחק שאינו יכול להביא אתרוג כשר, ולא נתעצל במצוה בפשיעתו, מכרעת הדעת שהיה יכול לברך על האתרוג שנרקב או יש בו פסול אחר אף על פי שאינו הדר. דבריש פרק לולב הגזול מסקינן, דבין בלולב בין באתרוג פליגי בה רבי יהודה ורבנן אי בעינן הדר או לא, ורבי יהודה מכשיר בשניהם אפילו יבשו, דלא בעי הדר. ואמרינן בעלמא כדי הוא רבי שמעון לסמוך עליו בשעת הדחק, אף על גב דרבים פליגי עליה והלכתא כותיהו, הכי נמי איכא למימר אדרבי יהודה. ותו, דאפילו רבנן מודו ליה בשעת הדחק.

הראב"ה למד מדברי רבי שמעון – שעסק בדיני דרבנן – לדברי רבי יהודה שעוסק בדיני תורה, שניתן לסמוך על היחיד בשעת הדחק. הראב"ה מבין שרבי שמעון קבע כלל הלכתי שתקף בכל דיני התורה, ולפי דעתו ישנו מקור בגמרא שהכלל תקף גם בדיני תורה.² הט"ז (יו"ד רצג, ד) אמר את דבריו בלי לראות את מקורם בראב"ה, ונראה שכלל זה היה פשוט לו. גם הראב"ה קוק במבוא לשבת הארץ (פ"י) קיבל את הדברים, בלי לציין את דברי הראב"ה. במקום נוסף (סי' תרנג) דן הראב"ה בשיעור אתרוג שהוא דין דאורייתא, וכתב:

וכדתנן שיעור אתרוג רבי מאיר אומר כאגוז רבי יהודה אומר כביצה. וגרסינן עלה בירושלמי: לא מצא כביצה – כדי הוא רבי מאיר לסמוך עליו בשעת הדחק – מביא כאגוז וכשר.

הראב"ה ששתמש בלשון 'כדי לסמוך עליו בשעת הדחק', כלשונו של רבי שמעון, כי העיקרון שווה.³ למרות שכאן מדובר ביחיד מול יחיד ולא מול רבים, אך ההסתמכות על רבי מאיר היא נגד הכלל ההלכתי המופיע בגמרא (עירובין מו, ב), שרבי מאיר ורבי יהודה הלכה כרבי יהודה.

לסיכום שיטת הראב"ה, ניתן לסמוך על שיטת יחיד בעת הדחק, בין בדיני תורה, בין בדיני דרבנן, והוא הדין על יחיד שעל פי כללי ההלכה – אין הלכה כמותו ללא שעת הדחק. לפי דברי הראב"ה ישנו בבבלי מקור לשיטתו, ומקור נוסף בירושלמי. האור זרוע (ב סי' שו ושט) פסע לחלוטין בעקבות רבו הראב"ה, והוסיף ציטוט מדויק של הירושלמי. הגהות אשרי (ג, יד) מצטט את האור זרוע להלכה.

שלושת הראשונים לא הזכירו ולו ברמז או במשפט קצר, שמסתבר טעמו של רבי יהודה או של שאר היחידים, ולכן דברי הרב כהן שניסה לשייך אותם לקטגוריה (כך צריך לכתוב)

2. הוא מוסיף טעם נוסף 'ותו...', לפיו גם חכמים מסכימים לרבי יהודה בשעת הדחק, אך שני הנימוקים הם נימוקים עצמאיים, ואינם תלויים זה בזה, כדמוכח מהלשון, ושלא כדברי הרב אמוץ כהן.
3. שלא כמשתמע מדברי הרב כהן, שהירושלמי מכריע כרבי מאיר מעיקר הדין (בהתאם לדבריו על הגט פשוט שידונו בהמשך).

של דברי הרד"ך והעצי ברושים אינם מובנים. וראו התייחסות לדברי הרד"ך והעצי ברושים לקמן פרק יב.

ב. יסוד הדין - הראי"ה קוק

כתב הראי"ה קוק (מבוא לשבת הארץ פ"י):

אבל אי משום הא לא איריא שעיקרא דכללא של אחרי רבים להטות שהוא מן התורה הוא דוקא בכי"ד שיושבים במושב אחד ודנים אלו כנגד אלו, אבל מה שאנו באים לדון בדור אחר על פי מה שאנו מוצאים מדברי היחידים והרבים שנאמרו בדורות שלפנינו, אין זה מהתורה בכלל אחרי רבים להטות. וכבר החליטו חילוק זה הפוסקים (ועיין קונטרס הכללים בספר גט פשוט). אלא שראוי לנו ללכת אחרי הרבים דמסתברא דהלכתא כותייהו, אבל אין זה סברא דאורייתא כלל, לפיכך בשעת הדחק שפיר יש לסמוך על היחיד. ואין לדחות במה שדחה הש"ך סברת הב"ח מהא דאמר רבי: 'כדאי הוא ר' אליעזר לסמוך עליו בשעת הדחק (נדה ט ע"ב), דהתם מידי דרבנן הוי! שכן גם עיקר סמיכתנו על הרבים במקום היחיד שלא נחלקו במעמד אחד ג"כ הוי מידי דרבנן. גם מדסתם רבי ולא פירש: 'כדאי הוא ר"א לסמוך עליו בשעה"ד מדבריהם', משמע שהיא מדה כוללת. ואפשר לומר שסובר הש"ך ששם ביחיד ורבים שבמשנה שמסתבר שחלקו זה על זה במעמד אחד הויא ההכרעה של הרבים דבר תורה, אבל במה שאנו באים להכריע על פי מה שאנו מוצאים בדברי הפוסקים מפוזרים, ואין אנו יודעים כלל אם נחלקו במעמד אחד, י"ל דכולי עלמא מודים שהוא רק מידי דרבנן. וגם הש"ך בעצמו כתב שאם ימצאו עוד צדדים להיתר, או שאם ימצאו אח"כ עוד בספרים כסברת היחיד - שפיר דמי לסמוך גם על יחיד במקום רבים אפילו במידי דאורייתא.

הראי"ה מציין לדברי הגט פשוט (כלל א) שדין התורה ללכת אחרי הרוב הוא רק כשהחכמים ישבו ודנו יחדיו. הגט פשוט התבסס על שו"ת הרשב"א, מהרי"ק, מהרלב"ח, בית יוסף (חו"מ סו"ס יג), ועל כנסת הגדולה (חו"מ יג הגב"י אות כב) שהביא עוד שמונה מראשוני האחרונים שסוברים כן. הראי"ה מניח שגם הש"ך מסכים לכך. לדעת הראי"ה, כשאין החולקים יושבים יחד - אין דין תורה, ולא סברה מהתורה לפסוק כמו הרוב, אלא **מדרבנן** יש ללכת אחרי הרוב, ובשעת הדחק - ניתן לסמוך על שיטת היחיד.

כאשר פוסקים כיחיד בשעת הדחק, הוא הפוסק ואין בלתו! אין מולו רוב, וגם לא ספק. ההלכה קבעה שבשעת הדחק ניתן לפסוק כמותו, ולהתעלם מהשיטות הנוספות. מאליהן נופלות השאלות: 'האם נאמר שנקריב קרבנות במקום שאינו ודאי המזבח, ויתכן שאנו עוברים באיסור דאורייתא של שוחט ומעלה בחוץ?'; 'האם נקריב בשבת באופן שאינו ודאי

מצווה, ולרוב הראשונים הוא חילול שבת דאורייתא?⁴ כי בשעת הדחק פוסקים כיחיד נגד הרוב, כהנחיה אלוקית וכדרך פסק. ההלכה היא היא הרצון האלוקי, ואם הקב"ה מנחה לסמוך על היחיד בשעת הדחק – זו ההלכה, זהו דבר ה', והוא הרצון האלוקי.⁵

ג. כשנפסקה הלכה – אין מסתמכים על היחיד בשעת הדחק

הגמרא (נידה ט ע"א) אומרת שכאשר נפסקה ההלכה, אין מסתמכים על שיטות היחיד בשעת הדחק, והסיבה היא ששיטת היחיד נשללה לחלוטין. הרב כהן הוכיח מתוספות (בכורות כ ע"ב) שבדאורייתא אין סומכים על היחיד בשעת הדחק, ומדובר שם במחלוקת רשב"ג וחכמים. אך שם המחלוקת לא נשארה פתוחה, אלא הגמרא פסקה הלכה. ועוד – הגמרא פסקה הלכה כשיטת היחיד (שבת קלו ע"א), ואין זה קשור למחלוקת יחיד ורבים שאינה מוכרעת, שבה מסתמכים על היחיד רק בשעת הדחק. ואלה דברי התוספות:

אין ראייה השתא לר"ת למיעוט היכא דאיכא חזקה בהדה, מהא דפסקינן הלכה כרבן שמעון בן גמליאל... ובלאו קשיא דרשב"ג, קשיא נמי הלכתא אהלכתא, דלא חיישינן למיעוט, כדמשמע בחולין, דלא פריך היכי אכלינן בישראל, ובההיא דשבת (קלו ע"א) קיימא לן כרשב"ג כדמוכח התם.

סוף דבר, במקור זה נפסקה ההלכה, וממילא אין ראייה לענייננו.

ד. פסיקה כיחיד בשעת הדחק – בש"ס הבבלי

בש"ס ישנם כללים הלכתיים רבים, כגון 'אין ספק מוציא מידי וודאי'; 'שב ואל תעשה עדיף', ועוד. כללים אלה הם חלק מפסקי ההלכה, ועלינו לפעול על פיהם. 'כדאי הוא רבי יהודה לסמוך עליו בשעת הדחק', הוא הנחיה הלכתית כאשר רבי יהודה פוסק וחבריו חולקים עליו, והמחלוקת לא הוכרעה. אך בכל הדוגמאות שהביא הרב אריאל בסעיף א' – נפסקה ההלכה בש"ס, ועליה אין לערער. ולכן אין בדוגמאותיו שום קושיה על הכלל.

הרב אריאל כתב: 'אין די בהעלאת חילוק אפשרי בין ספק מציאותי לספק מחמת מחלוקת פוסקים', ולא עמד על כך שהחילוק אינו בין ספק מציאותי לבין ספק הלכתי, אלא בין הלכה שנפסקה לבין הלכה שלא הוכרעה.

הרב אריאל ציטט את הסוגיה (חולין מט ע"ב) שבה נאמר: "אמר ליה רב פפא לרבא: רב, ואיסורא דאורייתא, ואת אמרת התורה חסה על ממונן של ישראל?! והוכיח ממנה שבמקום איסור תורה אי אפשר להתחשב בהפסד ממון, שלהסברו הוא שעת הדחק. ולא

4. סוף מאמר הרב כהן, ותחילת מאמר הרב אריאל.

5. דברי הרב יצחק שילת שליט"א שהובאו בתגובת הרב כהן, הם נדבך נוסף על דברי הראי"ה, אך יסוד הדברים הם שיטת הראי"ה, ושלא כדברי הרב כהן שייחס לרב שילת את יסוד הדברים.

שת ליבו לכך שהקושיה איננה עלי, אלא על כל שיטות הראשונים שסוברות שסמיכה על יחיד בשעת הדחק נוהגת גם באיסורי דאורייתא, ושחובה עליו - לא פחות ממני - לתרץ את שיטות הראשונים הנ"ל. ולעצם הענין, התשובה כלולה כבר בדבריו: 'ופשטות הסוגיה שהלכה כרב פפא, כפי שפסקו כל הראשונים'. הבבלי פוסק להלכה בנקב שנסתם על ידי חלב טמא, שהבהמה טריפה. זהו פסק הלכה מוחלט, בדומה להרבה ממסקנות הבבלי, ושיטת היחיד התבטלה, וביחוד לדברי התוספות שם שרבא חזר בו. להסתמך על היחיד בשעת הדחק ניתן רק ביחיד ורבים שלא נפסקה ההלכה כמותם במפורש.

ה. שיטת הרמב"ם

הרב אריאל טוען ש'הרמב"ם התעלם משיטות היחידים גם בשעת הדחק', ומביא לכך מספר דוגמאות. והנה, בדיני דרבנן ובצורכי האדם מוסכם גם על הרבנים המשיגים שסומכים על היחיד בשעת הדחק, כבגמרא בנידה. האם ידוע להם מקור שבו הרמב"ם מציין זאת? זאת ועוד. הרמב"ם אינו מציין את נימוקי פסיקתו. ייתכן מאוד שלפי דעתו הש"ס הכריע להלכה כשיטת הרבים, וממילא התבטלה שיטת היחיד. בנוסף, בתיקו או בבעיא דלא איפשטא בש"ס - הכלל של 'כדאי' אינו מופעל, וזאת מהסיבה הפשוטה, שאין יחיד שעומד איתן מאחוריה, ואין גם רבים. וראו בפרק הבא הסתייגות נוספת.⁶

ו. הסמכות הנדרשת להסתמכות על היחיד

בין אם סמיכה על יחיד בשעת הדחק אמורה גם בדיני תורה, ובין אם רק בדיני דרבנן, נשאלת השאלה: המשניות מלאות במחלוקות בין יחיד ורבים שלא הוכרעו, ואם ניתן לסמוך על היחיד בשעת הדחק - ואפילו אם רק בדיני דרבנן - נמצאנו מקילים בשעת הדחק בכל מחלוקות התורה, ודבר זה לא מצאנו? התשובה לכך היא שהפעלת הכלל אינה 'סיטונאית', ואינה נתונה לכל אדם. יש לנהוג בכלל זה בזהירות, ורק על פי גדולי הדור. עליהם להכריע האם מדובר בשעת הדחק, ומה תהייה ההשלכות של השימוש בכלל.⁷

6. [הערות עורך (ה"ד): ראשית, טענת הרב אריאל היא שהרמב"ם התייחס במפורש למצבי דחק הלכתיים ספציפיים, שבהם לפי הרב נחשון היה צריך להקל, ובכל זאת הרמב"ם החמיר. אין זה דומה לציור התיאורטי של 'צורכי האדם'. שנית, בסוגיות רבות הש"ס לא הכריע להלכה במפורש כשיטת הרבים, ומי שהכריע הוא הרמב"ם עצמו. ראו גם בהערתי הבאה, ודון מינה ואוקי באתרין.]

תשובת המחבר (אש"ז): כבר מילתי אמורה, שכדי להקשות יש צורך בוודאות, ולא באפשרויות ('תיזות' בלע"ז). כדי להקשות מהרמב"ם, על העקרון ההלכתי של 'כדאי', יש לדעת בוודאות את שיקוליו ואת דעותיו בנושא ספציפי זה. מכיוון שהרמב"ם לא פירש את דעתו ואת שיקוליו - אין לקושיות מדבריו בנושא זה על מה להתבסס.]

7. [הערות עורך (ה"ד): דומני שבכל המקורות הרבים שהובאו במאמרים שלפנינו, אין מקור לאבחנה בין פוסק רגיל ובין גדול הדור, ולסמכות חריגה שנדרשת כדי לסמוך על יחיד בשעת הדחק. ולכאורה

הראב"ה והאור זרוע הבינו שקיום מצוות ארבעת המינים באירופה, שבה קשה היה מאוד להשיגם הוא שעת הדחק. ידוע שהיו מקרים שבהם היה רק סט אחד של ארבעת המינים בעיר שלימה. בתור חלק מגדולי הדור, הם התירו להסתמך בשעת הדחק על שיטת רבי יהודה. כמו כן בשתיית שכר, הכריע האור זרוע, ובהמשך הט"ז, שצורך זה נחשב כשעת הדחק.

ז. שיטת הראב"ד

נאמר במשנה (עדויות א, ה):

ולמה מזכירין דברי היחיד בין המרוכין הואיל ואין הלכה אלא כדברי המרוכין?
שאם יראה בית דין את דברי היחיד ויסמוך עליו.

הראב"ד בפירושו למשנה מצטט את התוספתא, וכותב:

ולשון התוספתא: תצטרך עליהם שעה ויסמכו עליהם, דומה לזה הלשון שאין בית דין אחרון יכול לסמוך על דברי היחיד אלא בשעת הדחק, שאין ב"ד יכול לבטל וכו', כלומר ופירוש בשעת הדחק נמי אלמלא שימצאו דברי היחיד הראשון שהיה חולק עמהם, לא היה האחרון רשאי להתיר מה שאסרו הראשונים, לפי שאין ב"ד יכול לבטל כלל דברי בית דין חבריו וכו'.

ואפשר כמו כן לומר כי הטעם האמור בתוספתא טעם בפני עצמו הוא, וטעם האמור במשנה טעם אחר הוא, לומר שאם יראה לבית דין האחרון שהלכה כדברי היחיד הראשון יסמוך עליו, כלומר יקבע הלכה כמותו. כמו שמצינו באמוראים האחרונים שהן קובעים הלכה כיחידים הראשונים בכמה מקומות, ואע"פ שהמרוכים חולקים עליהם. ואם לא שמצאו דברי היחיד הראשון לא היו אחרונים יכולין לדחות דברי הראשונים מדעת עצמן, לפי שאין בית דין יכול לבטל וכו'. אלא מכיון שמצאו היחיד מן הראשונים שהיה חולק עמהם, היה להם במה לתלות. זהו טעם משנתנו, ולשון התוספתא טעם אחר כמו שפירשנו למעלה, וזה עיקר.

הראב"ד אינו גורס בתוספתא 'רבי יהודה', ולדבריו יוצא שזו דעת כולם. להסברו הראשון – גם התוספתא מסכימה שבשעת הדחק ניתן לסמוך על יחיד. להסבר השני – ישנם שני עקרונות, האחד – שבשעת הדחק סומכים על יחיד, והשני – שבית דין מאוחר יכול לשנות

התשובה הפשוטה לשאלה מדוע איננו סומכים על דעות תנאים יחידים היא שכבר נפסקה הלכה במחלוקות התנאים, וכבר כתב כן הרב רועי סייטון במאמרו: האם ניתן לסמוך על יחיד בשעת הדחק, תורת החיים א (תשע"ב) עמ' לה.

אש"ן: הראשונים והאחרונים שהקלו כיחיד בשעה"ד היו מגדולי הדורות. ועוד – לאחר שהעורר נמנע בעקביות מלהשתמש בכלל הנ"ל, לפתע הוא מרחיב אותו לשימוש של כל פוסק?!

את פסק ההלכה, ולפסוק כשיטת היחיד, בתנאי ששיטתו הוזכרה במשנה. אך אין מחלוקת ביניהם. גם האור זרוע (א, שכח) בהתייחסו למשנה זו כתב במפורש ששניהם מסכימים, ואלה דבריו:

ותנן פ"ק דמסכת עדיות: ולמה מזכירין דברי היחיד במקום המרובים הואיל ואין הלכה אלא כדברי המרובים? שאם יראה ב"ד את דברי היחיד ויסמוך עליו, פירוש בשעת הדחק. ורבי יהודה דאמר התם למה מזכירין דברי היחיד בין המרובין לבטלה שאם יאמר אדם כך מקובל אני אומרים לו כדברי איש פלוני שמעת, לא פליג אתנא קמא. אלא רבי יהודה איירי שלא בשעת הדחק שמבטלין דברי היחיד ועושין כדברי המרובין. אבל בשעת הדחק מודה רבי יהודה שסומכין על דברי היחיד אפילו במקום המרובין הואיל ולא אתמר הלכתא לא כמר ולא כמר להדיא כדברי המרובין.

לפי הראב"ד, בכל המחלוקות במשנה שבהן ישנה שיטת יחיד מול רבים, ניתן לפסוק בשעת הדחק כיחיד. ומכיוון שמחלוקות המשנה כוללות גם דיני תורה, ומכיוון שהראב"ד לא סייג את דבריו רק לדיני דרבנן - מוכח שהכלל תקף גם בדיני תורה, וכפי שהסכים הרב אריאל. אמנם הרב כהן טען שזה 'דיוק ודקדוק' בלבד, אך דבריו דחוקים. הרב אריאל כתב:

ברם, אין זה אלא פירוש לדעת רבי יהודה, ומלשון התוספתא ניכר שתנא קמא חלוק עליו, והראב"ד בחיבורו זה לא בא אלא לפרש את הלשונות ולא אמר אפילו ברמז שהלכה כר' יהודה בזה.

וגם דבריו קשים: הראב"ד עצמו לא גרס רבי יהודה, וגם אם נגרוס זאת - אין הוא חולק אלא משלים את דברי המשנה. ולהסבר הראב"ד הראשון - דברי המשנה והתוספתא זהים ומלמדים את הכלל של סמיכה על יחיד בשעת הדחק.

נעבור לדברי הרמב"ם והראב"ד בהלכות סוכה (ח, א). כתב הרמב"ם:

ובשעת הדחק או בשעת הסכנה, לולב היבש כשר, אבל לא שאר המינין.

על כך השיג הראב"ד:

אני איני אומר כן, שהרי אמרו יבש פסול, וכל מקום שאמרו פסול אפילו דיעבד הוא ופסולא דאורייתא הוא, וכל פסולא דאורייתא אין חלוק בשעת הדחק. וכשאמרו לו: אין שעת הדחק ראייה, כך אמרו לינקוט בידיהו כל דהוא כי היכי דלא לשתכח מינייהו מצות אתרוג.

הרמב"ם מתיר ליטול לולב יבש בשעת הדחק. והגאונים (המצוטטים במ"מ) התירו זאת בכל ארבעת המינים. הראב"ד השיג וכתב שבפסול דאורייתא אין להקל בשעת הדחק. הרבנים המשיגים הוכיחו מדברי הראב"ד שאין סומכים על היחיד בשעת הדחק באיסור

תורה. אם אכן זה הנושא וזו המחלוקת, אזי מהרמב"ם מוכח שניתן לסמוך בדאורייתא על היחיד בשעת הדחק! אך הרבנים המשיגים התעלמו מדברי הרמב"ם, ודנו רק בדברי הראב"ד.

לעצם העניין, לשיטה שמכשירה בשעת הדחק יבש ואינו הדר גם ביום הראשון, שהדין הוא מהתורה, ייתכנו שלושה הסברים: (א) בשעת הדחק סומכים להקל על שיטת יחיד גם באיסור תורה, כשיטת הראב"ה. (ב) הרא"ש (סוכה ג, יד): מסרן הכתוב לחכמים, והם קבעו שבשעת הדחק ניתן ליטול יבש, או שהוא נחשב למהודר (דברי מלכיאל ח"ד סי' א). (ג) לענ"ד ניתן לומר שבדין דאורייתא תהיה התחשבות בשעת הדחק, ואקדים: תוספות (גיטין ג, ב ד"ה וכו') כותבים שמדאורייתא אין חילוק בין לכתחילה לדיעבד, וכן הרחיב את דבריהם בשו"ת חבלים בנעימים (ה, מו עמ' 60). לעומת זאת, ר"י ענגיל (לקח טוב כלל ה), והרב ראובן מרגליות (נפש חיה קמא, א; ובניצוצי אור זבחים טז, א) הוכיחו מראשונים שונים שגם בדאורייתא ישנו חילוק בין לכתחילה לדיעבד. ישנם מקורות להשוואת שעת הדחק לדיעבד (ראו רי"ף ומלחמת ה' ברכות ב, ב). לפי זה נוכל לומר שגם בדאורייתא ייתכן חילוק בין מצב רגיל לבין שעת הדחק.⁸

הראב"ד חולק על הרמב"ם, וסובר שלא ניתן לחלק בדאורייתא בין לכתחילה לבין דרבנן, ולכן סובר שאין יוצאים כלל בלולב יבש, וכל לקיחתו היא לזכר בעלמא. מדוע לדעתו לא ניתן לחלק? בהלכות לולב הוא כותב שבכל פסול דאורייתא אין חילוק בשעת הדחק, ואילו בהלכות לולב שלו (שו"ת הראב"ד סי' ו, מוה"ק עמ' כח) כתב שהיבש כמת, וכמו שנכתת שיעורו ואיננו (ודלא כרב אריאל שזיהה ביניהם, ולא דק, שכן מדובר בנימוקים שונים). מת ומיכתת שיעוריה, בוודאי שאינם קשורים לנושא של סמיכה על יחיד בשעת הדחק. אך גם דברי הראב"ד בהשגה על הרמב"ם אינם שייכים לנושא זה. הראב"ד לא כתב שביחיד ורבים ולא הוכרעה הלכה – אין סומכים על היחיד בשעת הדחק, הוא לא הזכיר את הכלל הזה. התייחסותו היא לדין של ארבעת המינים, והוא אומר שמשמעות הלשון 'פסול' היא פסול דיעבד, וגם בשעת הדחק.

גם הגמרא לא הזכירה את הכלל של סמיכה על יחיד בשעת הדחק, רק הראב"ה והאור זרוע והגהות אשרי כתבו זאת, וזו שיטתם. הראב"ד חולק עליהם, ואינו מיישם כאן את

8. [הערת עורך (ה"ד): הדיון האם יש חילוק בין לכתחילה לדיעבד בדאורייתא לא יכול להצטרף לכלל ששעת הדחק כדיעבד דמי, ולהוות מקור להקלה בדיני דאורייתא בשעת הדחק, שכן ברור כשמש שעד כאן לא דנים אלא בסמיכה על יחיד בשעת הדחק, אך כשאין אפילו יחיד שמכשיר, לא עלה על לב איש להכשיר בשעת הדחק דבר שהתורה פסלה, רק מכוח הדיון התיאורטי על דיעבד בדאורייתא. ואכמ"ל עוד.]

אש"ן: לפי הצעתו, דין שעת הדחק בפסולי הדר, הוא חלק מדין התורה של ארבעת המינים, ואינו חיצוני לו. הקב"ה קובע הלכות כרצונו ית', ואם הוא מאשר בשעה"ד ליטול יבש – זוהי המצווה, וזהו רצונו].

הכלל בדאורייתא, לא בגלל שלדעתו הכלל אינו תקף בדאורייתא, אלא כי לדעתו אין מקום להחיל כלל זה בצורה אוטומטית בכל שעת הדחק, וכמו שכתבנו לעיל שגדולי הדור צריכים להכריע בכל נידון לגופו, האם להחיל את הכלל בנידון ספציפי. ממילא נותרה שיטת הראב"ד המפורשת בעדויות, שניתן לסמוך ולהקל כשיטת היחיד בשעת הדחק, גם באיסור תורה.

ה. שיטת הריב"ש

הגט פשוט למד משו"ת הריב"ש (סי' קמו), שהכלל תקף בדיני תורה. הרב כהן לומד את דבריו בצורה שונה, אך המעיין בדברי הריב"ש יווכח שהצדק עם בעל הגט פשוט. בסי' ז' שאותו ציטט הרב כהן הנידון הוא, כשסופר טעה בכתיבת ספר תורה, ושינה פרשיה שתומה לפתוחה או להיפך. השאלה היא האם ניתן לתקן על ידי מחיקה, או שצריך להחליף את כל היריעה. הרמב"ם מצריך להחליף את היריעה, והריב"ש מסבירו - רק לכתחילה, אך בדיעבד אם תיקן - כשר. הרשב"א חולק ומתיר לתקן אפילו לכתחילה. וכותב הריב"ש:

ואתם יען לפי מה שכתבתי, אפילו לדעת הר"ם ז"ל אם נתקן בדיעבד כשר אלא שאין לתקן לכתחילה, אם הוא לכם שעת הדחק - כדאי הוא הרשב"א ז"ל לסמוך עליו שהתיר אפילו לכתחילה, דברבנן הולכין אחר המקיל.

המחלוקת היא על דין הלכתחילה, זו מחלוקת בדין דרבנן, וספיקא דרבנן לקולא. אין מדובר כאן על יחיד ורבים, אלא על יחיד ויחיד, והריב"ש לא רצה להתיר כרשב"א להדיא, אלא רק בשעת הדחק. תשובה זו איננה שייכת לנושא שלנו.

היכן ובוועז שמצטט את שאלת הריב"ש לר"ן, ואת תשובתו שרק דרבנן ניתן לסמוך על היחיד, היא שיטת הר"ן הידועה זה מכבר, אך הריב"ש לא קיבל את דעתו להלכה, וסובר כדעת הגט פשוט בדבריו, שהכלל תקף גם בדיני תורה.

ט. שב ואל תעשה עדיף ויחסו לסמיכה על יחיד בשעת הדחק

העורך הרב הראל דביר שליט"א והרב עזריה אריאל שליט"א הוכיחו מהמשנה בזבחים (פ"ע"א) שאין סומכים על יחיד בשעת הדחק באיסור תורה. המדובר הוא בדם קרבנות שהתערב, כשמקרבן אחד צריך לתת רק מתנת דם אחת על המזבח, ומקרבן השני - ארבע מתנות. רבי יהושע אומר 'שב ואל תעשה עדיף', ולכן תן רק מתנה אחת, ומכאן מוכח לפי דעתם, שיש להמנע מלסמוך על שיטת היחיד נגד הרבים.